

Katalin Munda Hirnök

Položaj Slovencev na Madžarskem po letu 1990

Vizije in možnosti na pragu 3. tisočletja

Slovenci v Porabju na Madžarskem so najmanjša zamejska skupnost, ki je bila desetletja prikrajšana za stike z matičnim narodom. V devetdesetih letih so končno dobili slovensko središče v Monoštru.

Slovenes living in the Porabje region of Hungary, representing the smallest community of Slovenes living outside Slovenia, had been deprived of ties with their parent nation for decades. In the 1990s they were finally able to open the Slovene Cultural and Information Center - Slovene Home in Szentgotthard (Monošter).

Uvod

Val demokratičnih sprememb je l. 1989 zajel vse države Vzhodne Evrope in povzročil bistvene spremembe (tudi) na Madžarskem ter omogočil demokratični dialog med večino in manjšino. Republika Madžarska je po prehodu na večstrankarski parlamentarni sistem (po svobodnih volitvah l. 1990), z vstopom v Svet Evrope in v procesu priprav za vključitev v Evropsko zvezo in Nato (l. 1999 je Madžarska postala članica Nata) začela izboljševati svoj odnos do narodnih manjšin (kar se izraža v materialni pomoči iz državnega proračuna, v notranji zakonodaji,¹ v bilateralnih sporazumih² itd.), kar je

¹ Ustava Republike Madžarske iz l. 1989 v 68. členu določa: »Narodne in etnične manjšine, ki živijo v Republiki Madžarski, so državotvorni dejavniki. Republika Madžarska ščiti narodne in etnične manjšine. Zagotavlja njihovo udeležbo v javnem življenju, negovanje lastne kulture, maternega jezika, šolanje v maternem jeziku in rabo imen v maternem jeziku. Zakoni Republike Madžarske zagotavljajo zastopstvo narodnih in etničnih manjšin. Narodne in etnične manjšine lahko ustanovijo lokalne in državne samouprave. Razčlenitev ustavnega zahtevka prinaša Zakon o narodnih in etničnih manjšinah na Madžarskem, ki ga je sprejel parlament Republike Madžarske julija 1993.

² Republika Slovenija je z Republiko Madžarsko l. 1992 podpisala bilateralni Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v R Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji. Republika Slovenija in Republika Madžarska imata v zadnjih letih tudi na drugih področjih dobre odnose, kar potrjuje prek 50 raznih bilateralnih sporazumov med obema sosedoma.

pozitivno vplivalo na organiziranost Slovencev na Madžarskem, posebej še v Porabju, kjer je slovenska manjšina strnjeno naseljena v sedmih vaseh.

Po razpadu *Demokratske zveze južnih Slovanov na Madžarskem*³ so mladi izobraženci skupaj z nekaj starejšimi narodnostnimi aktivisti oktobra l. 1990 ustanovili svojo lastno zvezo kot krovno nadstrankarsko povezovalno organizacijo z imenom *Zveza Slovencev na Madžarskem* in s sedežem v Monoštru. Na podlagi *Zakona o pravicah narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem*, ki priznava 13 manjšin, so bile l. 1994-95 volitve manjšinskih samouprav. V Porabju jih je bilo ustanovljenih sedem v sedmih vaseh. Leta 1995 so ustanovili *Državno slovensko samoupravo*⁴ s sedežem na Gornjem Seniku in s predstavništvom v Budimpešti. Na volitvah l. 1998 so Slovenci ustanovili svojo manjšinsko samoupravo tudi v Sombotelu, Budimpešti in Mosonmagyaróváru, tako jih je sedaj deset. V Budimpešti in v Sombotelu deluje tudi slovensko društvo. Po desetih letih delovanja so v Zvezi Slovencev na Madžarskem dosegli določene premike na bolje,⁵ ki nedvomno vplivajo na počutje in s tem tudi na način življenja porabskih Slovencev.

V nadaljevanju bomo izpostavili le nekatere segmente desetletnega razvoja Slovencev na Madžarskem, ki so za njihovo vitalnost ključnega pomena.

Gospodarstvo in čezmejno sodelovanje

Z odpravo železne zavese (l. 1989) in z odprtjem meddržavnega mejnega prehoda Martinje–Gornji Senik (l. 1992)⁶ se je začelo Porabje odpirati proti Sloveniji (in tudi Avstriji), kar je pozitivno vplivalo na vzpostavljanje in krepitev neformalnih (nakupovanje, obiskovanje sorodnikov in prijateljev, gostinskih lokalov, športnih in kulturnih prireditev, pokopališč itd.) in formalnih stikov med področjema na obeh straneh meje.

Za obmejna območja Slovenije in Madžarske je značilno, da so večinoma gospodarsko manj razvita, demografsko ogrožena in razvojno problematična. Med negativne razloge za gospodarsko zaostajanje in demografsko ogroženost Porabja spada tudi večdesetletno zapiranje obmejnih slovenskih vasi v obmejni kot ter dolgoletna odrezanost Porabja od države matičnega naroda, od Slovenije. Zveza Slovencev na Madžarskem je na te probleme že večkrat opozarjala Madžarsko in Slovenijo. Že pred leti je prva študija o možnosti razvoja Porabja⁷ pokazala, da imamo opraviti z enostransko gospodarsko strukturo ter da je potrebno prestrukturiranje gospodarstva. Najhitreje in z relativno majhnimi vložki kapitala to dosežemo z razvojem podjetništva, turizma, domače obrti in

³ Od l. 1947 do l. 1990 so bili Srbi, Hrvati in Slovenci na Madžarskem združeni v tej organizaciji, ki je zastopala kolektivne in posamične pravice in interese madžarskih državljanov srbske, hrvaške in slovenske narodnosti. Od l. 1972 so Slovenci imeli svojega referenta, ki je zastopal interese Slovencev v okviru te organizacije.

⁴ Delovanje Državne slovenske samouprave sega na vsa področja manjšinskega življenja (od izobraževanja do gospodarskega razvoja).

⁵ Predvsem dokaj uspešno so uresničevali določila *Statuta in programa z ustanovnega zbora*, še posebej na področju skrbi za slovenski materni jezik, kulturno-prosvetno dejavnost manjšine, izhajanja štirinajstnevnikar Porabje in drugo založniško dejavnost ter stike z državo matičnega naroda, Slovenijo.

⁶ Slovenci na Madžarskem si že dolga leta prizadevajo, da bi prišlo do odprtja vsaj še enega mejnega prehoda v južnem delu Porabja (Verica–Ritkarovci/Kétvölgy–Čepinci). Po zadnjih neuradnih informacijah naj bi se odprtje meddržavnega mejnega prehoda realiziralo še v tem letu.

⁷ Pripravilo jo je podjetje za inženiring iz Murske Sobotice ob pomoči Gospodarske zbornice Slovenije in občine Murska Sobota l. 1992 v organizaciji Zveze Slovencev na Madžarskem.

z ustanavljanjem majhnih podjetij. Pri možnostih za razvoj gospodarstva je bistvenega pomena čezmejno sodelovanje obmejnih regij (Porabje – sosednje občine v Prekmurju). Nekatero slovenske in madžarske občine, nezadovoljne s sedanjo ureditvijo, so vzele stvar v roke. Kljub odsotnosti zakonsko opredeljenih obmejnih regij danes splošno govorimo o funkcionalnih regijah, katerih identiteta se je izpričala bodisi kulturno-zgodovinsko bodisi ekonomsko. V luči čezmejnega sodelovanja govorimo o naslednjih sporazumih:

- Sporazum o obmejnem sodelovanju;⁸
- v okviru čezmejnega sodelovanja med Avstrijo, Madžarsko in Slovenijo potekata dva projekta programa PHARE: Krajinski park Goričko-Raab-Őrség in Regionalni razvoj. V okviru programa Krajinski park Goričko-Raab-Őrség so glavni cilji zaščita naravne in kulturne dediščine, gospodarski razvoj območja in razvoj parkovne infrastrukture. V okviru projekta Regionalni razvoj gre za pripravo razvojne strategije, oblikovanje in pripravo institucij ter sklad za majhne projekte;
- v okviru programa PHARE-CREDO poteka projekt: Sodelovanje med Rabo in Muro.⁹ Projekt je zasnovan na modelu kulturno-turističnega razvoja in čezmejnega sodelovanja, ki navadno turistično ponudbo dopolnjuje s kulturno, in to tako, da vanjo vključuje kulturno-zgodovinsko preteklost oz. njene sledove ter kulturno dogajanje v pokrajinah, njegov končni cilj pa je oblikovanje zasnove sodobne kulturno-turistične poti med Rabo in Muro;
- zadnji sporazum o čezmejnem sodelovanju so podpisali l. 1999.¹⁰

Pri izboljšanju gospodarskega položaja si porabski Slovenci veliko obetajo od *Resolucije o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah (v Avstriji, Italiji, Hrvaški, na Madžarskem) in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Slovenije*¹¹ ter tudi od Generalnega konzulata Republike Slovenije (l. 1998) v Monoštru. Gospodarski položaj Porabja še zmeraj močno ovirajo naslednji dejavniki: porabski Slovenci nimajo lastnega kapitala; pomanjkanje intelektualne infrastrukture; finančno pomoč iz Slovenije dobivajo šele od l. 1992; pomanjkanje prometne infrastrukture (prekvalifikacija meddržavnega mejnega prehoda Martinje–Gornji Senik, mejni prehod Martinje–Gornji Senik ni usposobljen za avtobuse; odprtje še enega mejnega prehoda).

Mediji

Za jezikovno osveščanje narodne manjšine ima informiranje v maternem jeziku velik pomen, posebno na tistih narodno mešanih območjih, kjer materni jezik vse bolj izgublja

⁸ Za slovensko stran v zastopstvu županov občin Gornji Petrovci, Hodoš–Šalovci, Kobilje, Lendava, Moravske Toplice in mestne občine Murska Sobota ter predstavnika narodnostne skupnosti, z madžarske strani v zastopstvu predsednika skupščine Železne županije ter županov samouprav mest Körmend, Óriszentpéter, Monošter, nadalje v zastopstvu predsednika skupščine Zalske županije ter županov samouprav mest Csesztreg, Lenti, Rédcis in predstavnik Zveze Slovencev na Madžarskem je bil podpisan 6. maja 1996 in zajema sodelovanje za dobo šestih let.

⁹ Projekt je zasnovalo in ga izvaja Podjetje za promocijo kulture FRANC-FRANC, Murska Sobota. Njegova nosilka je občina Šalovci, partnerka na madžarski strani pa Zveza Slovencev na Madžarskem. Projekt je bil potrjen avgusta 1997, pogodba o sodelovanju pa je bila podpisana junija 1998, ko se je tudi začelo izvajanje projekta.

¹⁰ Sporazum o gospodarskem sodelovanju in o skupni turistični promociji so podpisali župani goriških občin, Zveza Slovencev na Madžarskem ter Državna slovenska samouprava.

¹¹ Resolucija je bila sprejeta v državnem zboru Republike Slovenije l. 1997.

mesto prvega jezika in kjer smo priča kontinuiranemu opuščanju njegovih funkcij v formalnih govornih položajih. Slovenci na Madžarskem so bili dolga desetletja izolirani od države matičnega naroda, lastnih občil v svojem jeziku, razen nekaj strani v Narodnih novinah / Ljudskem listu¹² in polurne oddaje na radiu Győr, takorekoč niso imeli.

Pri informiranju porabskih Slovencev je z ustanovitvijo Zveze Slovencev na Madžarskem (1990) in z ustanovitvijo štirinajstdnevnikarja Porabje (1991) prišlo do neke vrste prelomnice.¹³ Televizijsko oddajo Slovenski utrinki pripravljajo v regionalnem studiu madžarske televizije od l. 1992.¹⁴

Slovenska manjšina je že pred petimi leti izrazila željo po ustanovitvi slovenskega radia v Monoštru. Leta 1998 sta predsednika Slovenije in Madžarske slovesno odprla Slovenski kulturni in informacijski center – Slovenski dom v Monoštru. Na prvo samostojno radijsko postajo na Madžarskem so morali Slovenci čakati še dve leti. Od 23. junija 2000 se oglašča Radio Monošter z enournim dnevnim programom, v nedeljo pa z dvehurnim. Slovenci v Porabju so prepričani, da radio pripomore k ohranjanju in revitalizaciji slovenskega jezika in k uresničevanju slovenske kulturne avtonomije. Oddaje so namenjene tudi prebivalcem sosednjega Goričkega. Vpliv, ki sega čez mejo, predstavlja osnovo sodelovanja porabske regije.

Slovenski dom

Hotel s konferenčno dvorano ima pomembno vlogo pri razvoju gospodarstva in turizma. Ker leži Monošter ob slovensko-avstrijski meji in ima svoje zgodovinske posebnosti, lahko postane konferenčna dvorana prizorišče številnih domačih in mednarodnih posvetovanj. Pomembno vlogo ima pri uvajanju in oživljanju znanstvenega življenja pokrajine.¹⁵

Cilj Zveze Slovencev na Madžarskem je, da namesto nakupovalnega turizma postane Slovenski dom center turističnih dejavnosti na višji ravni ob izkoriščanju naravnih, zemljepisnih in kulturnih danosti Monoštra in okolice.

Razstavni prostor je namenjen predstavitvi slovenskih (in tudi madžarskih) umetnostnih in kulturnih vrednot (ob sodelovanju slovenskih, porabskih in madžarskih umetnikov).

Pomemben element etnologije Slovencev na Madžarskem je tudi prehranjevalna kultura Porabja.¹⁶ Predstavitvi teh posebnosti in specialitet je namenjena restavracija za 100 oseb.

V Slovenskem domu imata sedež tudi Zveza Slovencev na Madžarskem in uredništvo časopisa Porabje.

¹² Ljudski list (1945-1991) je glasilo Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem. Slovenska rubrika se je pojavila l. 1972, kar je na začetku pomenilo le toliko, da so bili slovenski članki zmeraj na isti strani, rubrika se je po l. 1974 razširila na pol strani, nato na eno stran, l. 1978 na 2 in l. 1987 na 3 strani.

¹³ Časopis Porabje izhaja v 1200 izvodih, dobiva ga vsaka porabska družina. Z ustreznim razmerjem med knjižno slovenščino in porabskim narečjem je uredništvu uspelo časopis približati predvsem starejši in srednji generaciji, z vključevanjem mladih -dopisnikov- v rubriko -otroški svet- iz porabskih osnovnih šol pa tudi mlajši generaciji.

¹⁴ Oddaje so na sporedu dvakrat mesečno, oddajo predvajajo tudi na televiziji Slovenija 1.

¹⁵ Od odprtja Slovenskega kulturnega in informacijskega centra so organizirali več odmevnih konferenc in simpozijev.

¹⁶ Zveza Slovencev je letos izdala dvojezično kuharsko knjigo *Slovenska kuhinja ob Rabi / Szlovén konyha a Rába mentén*.

Literatura:

A Magyar Köztársaság Alkotmánya (Ustava Republike Madžarske) iz l. 1989, Budapest, 1990, 68. člen, 47-48.

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól (Zakon št. LXXVII. iz l. 1993 o pravicah narodnih in etničnih manjšin), v: Magyar Közlöny, Budapest, št. 80, 1638-1664.

Munda Hirnök Katalin, O nekaterih aktualnih vprašanjih Slovencev na Madžarskem: ekspertiza (Ekspertize, 163), Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1998, 51. str.

Munda Hirnök Katalin, Slovenci na Madžarskem ob koncu 90-ih let, v: Razprave in gradivo 35, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999, 61-76.

Summary

Slovenes in Hungary after 1990

(Visions and Possibilities on the Threshold of the Third Millennium)

Slovenes living in the Porabje region of Hungary, representing the smallest community of Slovenes living outside Slovenia, had been deprived of ties with their parent nation for decades. In the last decade, however, positive changes reflected in stronger cooperation across the state border between Hungary and Slovenia, started to improve this situation.

After several decades of trying to obtain a cultural center of their own Slovenes in Szentgotthard were finally able to open the Slovene Cultural and Information Center - Slovene Home in Szentgotthard. For Slovenes living in Hungary this center represents their largest, most ambitious project so far which not only opens new business opportunities, but helps to preserve national awareness as well.

In this era of global communication the presence of multimedia in the language of a national minority represents one of the basic conditions for preserving and developing the language of that minority. Newspaper, radio and television information play an important factor in the national awareness of a minority, and the newly-established Radio Monošter fills this gap.